

УДК 340.1

*Олена Леонідівна Львова,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ (ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ ТА РЕАЛЬНОСТІ)

Гострота досліджуваної проблеми, здавалось би, викликана здебільшого з огляду на 70-річне тоталітарне минуле нашої країни та національну несамостійність упродовж декількох сторіч її історії. Однак трагічні наслідки революційних подій в Україні кінця 2013 — початку 2014 рр. виявили повну неспроможність конституційних положень захистити людину як найвищу соціальну цінність. Адже відносини всередині держави та суспільства мають формуватися на основі усвідомлення невід'ємності і неспростовності природних прав людини. На них має спиратися й позитивне законодавство держави.

У преамбулі Конституції України 1996 р. проголошено, що Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію, «виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями».

Окрім зазначеного, варто згадати традицію стосовно присяги Президента на вірність народові України з покладанням руки на Пересопницьке Євангеліє, що публічно засвідчує готовність Гаранта узгоджувати свої мотиви та рішення на такому високому посту з принципами Священного Писання.

Зазначене покладає особливу відповідальність на органи державної влади усіх рівнів за збереження й ствердження християнських цінностей як щодо своєї діяльності, головною метою якої є служіння народові України, так і щодо кожної конкретної людини, адже відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Не випадково це положення закріплено на конституційному рівні, адже історія свідчить про страшні речі, які вчинялися проти людства. Так, лише в XX ст. було знищено мільйони людей: в часи двох світових та інших війн застосовувалася все потужніша зброя. Людей знищували диктатори як лівого, так і правого напрямку — Гітлер, Пол Пот, уряд Індонезії та ін. Люди помирили внаслідок переслідувань на релігійному та політичному підґрунті. Люди загинули внаслідок застосування атомної зброї в Хіросімі та Нагасакі. Чимало людей стало жертвами держав, організованих на демократичних принципах, але вони підтримували свою економіку виробництвом зброї та її продажем недемократичним режимам, які не дотримувалися прав людини [2, с. 371–372].

Аналогічно й сьогодні, з огляду на останні трагічні події в Україні, поштовхом до яких стало грубе порушення прав людини та повне нівелювання ст. 5 Конституції України, відповідно до якої єдиним джерелом влади в Україні є народ, поняття «права людини» не просто були порушені, а «де-факто» перестали існувати для тих державних можновладців, які узурпували владу. Як наслідок — вбивство понад сотні демонстрантів та близько тисячі поранених.

Саме зазначене зумовлює неабияку актуальність обраної теми, стало ключовим поштовхом у межах цієї статті вести мову про людину як найвищу соціальну цінність, розуміння

цього саме в контексті християнського світогляду, який є основою традиційного світогляду українського суспільства і мав би стати ціннісною передумою юридичного світогляду та діяльності посадових осіб держави всіх рівнів. Вказане, відповідно, й становить мету дослідження.

Проблема цінності людини, її життя, честі та гідності в науковій літературі досліджується переважно в контексті її основних прав і свобод. Зазначеному чимало уваги приділено у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як С. Алексєєв, М. Вітрук, М. Козюбра, О. Костенко, С. Лисенков, О. Лукашова, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, П. Рабінович, С. Рабінович, О. Скакун, М. Цвік та ін.

Філософсько-правовий вимір розуміння понять світогляду, християнського зокрема, правосвідомості та правової культури як його невід'ємних складових і одних з головних підвалин усвідомлення цінності людини, знаходить відображення у наукових доробках В. Бачиніна, В. Брюггера, О. Костенка, Л. Макаренка, Ю. Оборотова, Ю. Римаренко, С. Сливки, В. Співак, Ю. Шайгородського та ін.

Незважаючи на значні здобутки вчених у цій сфері, а також на існування системи актів національного законодавства з питань захисту прав людини, комплексу актів міжнародного права, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, залишаються невирішеними низка проблем, пов'язаних із реальним втіленням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Зважаючи на сумну реальність подій в Україні листопада 2013 — лютого 2014 рр., коли деякі силовіки внутрішніх військ безкарно катували та вбивали своїх співгромадян за наказом вищих посадових осіб держави, найвищою цінністю у державі виявилася не людина, а особисті інтереси глави держави та олігархічних кланів, що узурпували владу в Україні. А силові структури — військовослужбовці, які присягали служити народові України та захищати громадян, фактично виконували функцію гарантування необмеженої влади Президента та його оточення шляхом силового придушення мирних демонстрацій громадян, які відкрито заявили свою позицію стосовно політики існуючої влади. Це була свобода думки і вираження світоглядної позиції.

Отже, поряд із численними порушеннями прав людини та посяганням на її життя, водночас постає величезна проблема, по-перше, світогляду, особливо світогляду людини зі зброєю в руках; по-друге, проблема правової свідомості, належний рівень якої спонукав би представників сили виконати вимоги ст. 60 Конституції України, відповідно до якої «ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази», які порушують конституційні права і свободи людини та громадянина, а також зберегти вірність присязі, відповідно до якої військовослужбовці взяли зобов'язання неухильно дотримуватися Конституції, не зраджувати український народ та ін. [3].

Саме тому, говорячи про найвищі соціальні цінності в Україні, ми не можемо залишити поза увагою питання світогляду, особливо християнського, який із давніх давен став ціннісною підвалиною національних традицій, моралі та культури.

Ю. Римаренко під світоглядом розуміє систему найзагальніших уявлень, поглядів, понять щодо світу, який оточує людей, щодо природи, людини та суспільства в їх цілісності і взаємозалежності, щодо їх сутності, походження, закономірностей існування і розвитку. Серцевиною світогляду, на думку вченого, є філософські погляди. З цього випливає, що світогляд і думка — споріднені категорії, а тому право на свободу світогляду є, власне, одним із різновидів права на свободу думки [4].

Більш широке поняття світогляду надає В. Шинкарук. Зокрема, він визначає його як форму суспільної свідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає й сприймає своє місце й призначення у ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість

ходу подій у світі, про сенс людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів.

Світогляд формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства, пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних, філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів — громадянських, моральних, естетичних тощо, на які спираються віра й переконаність у реальності відповідних громадянських, моральних, естетичних і пізнавальних ідеалів [5, с. 70].

За часів середніх віків світогляд переважно був теологічним. У час переходу від Античності до Середньовіччя найбільш прийнятною формою, що відповідала потребам масової свідомості людини, було християнство. Воно стало ідеологічним стрижнем культури та всього духовного життя середньовічного суспільства. Вищою формою ідеології освічених людей була теологія або релігійна філософія, а для неосвічених прошарків населення вона мала практичне значення як культова релігія [6].

Оскільки світогляд являє собою різнобічне розуміння світу з певної позиції, то християнський світогляд, відповідно, є різнобічним розумінням світу з християнської точки зору. Світогляд людини є її «великою картиною», гармонією всіх її понять про світ. Це спосіб розуміння реальності. Світогляд є основою для щоденних рішень і, таким чином, є надзвичайно важливим.

Християнський світогляд веде нас до віри у моральні абсолютні, чудеса, людську гідність.

Важливо пам'ятати, що світогляд різнобічний. Він впливає на кожну сферу життя — від фінансів до моральності, від політики до мистецтва. Тому справжнє християнство — це більше, ніж набір понять для використання у церкві. Християнство, викладене в Біблії, вже саме по собі є світоглядом.

Фундаментом християнського світогляду є віра та любов.

Любов у християнській концепції — абсолютна універсальна моральна норма, засіб перетворення людини та світу. Християнський світогляд розглядає принцип любові як норму, що регулює відносини не тільки в християнському світі, а й за його межами. Практичного втілення цей принцип набуває у концепції ненасилля. Ідея ненасильницького опору — варіант відповіді на запитання «Чи можлива любов в умовах зла?» та «Як любити іншого?». Любов до іншого в християнській життєдіяльності, у тому числі міжрелігійних, міжетнічних, політичних відносинах, визначається конкретними вимогами до моральної свідомості та волі [7; 8].

У свою чергу, мораль визначає норми, принципи та ідеали. Якщо говорити про ідеали, які формують моральність окремих членів суспільства, то ними, як правило, стають видатні люди, які мають глибокі переконання щодо усіх життєвих аспектів, які, як правило, безкомпромісно вступають у боротьбу і навіть гинуть за свої переконання. О. Турчинов в контексті цього зауважує, що «у будь-якому випадку ідеал є відображенням моральних устоїв суспільства, діагностикою його морального здоров'я. Ісус Христос, Будда, Адольф Гітлер, Йосип Сталін... Скажіть, хто ваш ідеал, і ваші моральні норми і принципи стануть усім зрозумілі» [9, с. 187–188].

Отже, якщо ідеалом людини є постать Ісуса Христа, то й її думки та вчинки будуть схожими на цей ідеал. Правильне розуміння християнського світогляду не дозволяє бачити у ньому набір формул та інформації про світ. Це спосіб життя, це поринення людини у світ правди, добра та любові. І передусім любові до людини як вінця Божого творіння. Тому стає зрозумілим, чому у світі ще панує зло, неправда, чому людина вбиває людину... Це величезна проблема різних ідеалів та світоглядних позицій.

Відображенням християнської світоглядної позиції ненасилля є, зокрема, нагірна проповідь: «А Я вам кажу не противитись злову. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, — підстав йому й другу» (Матв. 5:39). Будь-які намагання безпосередньо перетворити цю пацифістську максиму на практику політичного життя досі терпіли крах. Принципова відмова

від будь-якого насилля у державному житті дуже швидко призвела б до хаосу і «відчинила б двері» розгулу злочинності.

Коли св. Павло говорить у Посланні до римлян про державну владу, він вказує на те, що біблійну відмову від насилля не варто розуміти як політичну програму: «Бо він (володар) не даремно носить меч, він-бо Божий слуга, месник у гніві злочинцеві» (Рим. 13:4). Відповідно до цих слів держава наділена правом застосовувати силу для виконання функції захисту порядку. Але згідно зі Священним Писанням і соціальною доктриною християнства влада держави обмежена, з одного боку, Божою заповіддю, а з другого — природним моральним законом [10, с. 109–110].

Моральні вимоги пов'язані з найпростішими проявами людських взаємовідносин: не красти, не вбивати, допомагати людям у труднощах, виконувати обіцянки, говорити правду тощо. В усі часи так чи інакше засуджувалися жорстокість, пожадливість, боягузство, лицемірство, підступність, наклепництво, заздрість і заохочувалися, в свою чергу, сміливість, чесність, самовладання, великодушність, скромність. Водночас у різні часи неоднаково розуміли умови й межі застосовності цих вимог і відносне значення цих моральних якостей, у них нерідко вкладали протилежний зміст [11]. Відповідно, це призводить до крайніх проявів правового нігілізму, знецінення людського життя, аморалізації високих ціннісних імперативів у суспільстві, руйнації загально визнаних правових ідеалів, правової свідомості тощо. І якщо зазначене починає наповнювати світоглядні переконання вищих посадових осіб держави чи осіб, які відповідальні за «народження» права, тобто дійсно правових законів, неминучим є виклик тієї частини суспільства, чия світоглядна позиція відмовляється йти на компроміси з руйнівною, кризовою реальністю.

О. Костенко констатує, що сьогодні в Україні є достатньо ознак кризи правопорядку. Ця криза актуалізує проблему праворозуміння, яку можна сформулювати у вигляді питання «Що є право?». На переконання вченого, правильно вирішити це питання можна лише в контексті правильного світогляду. Саме від світогляду людини залежить, як вона розуміє право: який світогляд людини, таке й її праворозуміння. Отже, прогресивне праворозуміння можливе у того, хто має прогресивний світогляд.

Вчений далі пише, що для вирішення «основного питання правознавства» було сформульовано уявлення про існування «надлюдського права», яке з самого початку отримало визначення як «природне право», на відміну від «законів, постановлених людьми». І зроблено було це «відкриття» у правознавстві завдяки так званому «натуралістичному» світогляду, згідно з яким для волі і свідомості людей існують певні закони якоїсь надлюдської сутності, що називається «Природою» чи має іншу назву, але відіграє подібну до «Природи» роль (Бог, Логос, Розум, Ідея тощо).

Недостатня розвиненість сучасного натуралістичного світогляду породжує «соціальний позитивізм», тобто вихід волі і свідомості людей з-під влади «законів природи», про які писав Дж. Локк. У людей, уражених «соціальним позитивізмом», воля набирає стану сваволі, а свідомість — стану ілюзій, утворюючи у них так званий «комплекс соціальної сваволі і соціальних ілюзій», що призводить до кризи соціального порядку.

Внаслідок цього у суспільстві загострюється, зокрема, боротьба між «класами» злочинців і незлочинців. Нагальною стає проблема конфлікту між свободою і безпекою у всьому світі: розширення свободи людини загрожує безпеці, а зміцнення безпеки обмежує свободу людини. Все важче стає розрізнати добро і зло, а також істину і псевдоістину, справедливість і псевдосправедливість, свободу і псевдосвободу, прогрес і псевдопрогрес, порядок і псевдопорядок, демократію і псевдодемократію, політику і псевдополітику, правосуддя і псевдоправосуддя, підприємництво і псевдопідприємництво тощо. Засоби існуючого сьогодні світогляду виявляються недостатніми для того, щоб вирішити цю проблему, запропонувавши критерій для розрізнення зазначених речей. Вказане стосу-

ється і праворозуміння, зокрема проблеми розрізнення у правознавстві «права» і «псевдоправа» [12].

Оскільки право втрачає сенс свого існування у відриві від людини, то це має стати одним із головних критеріїв для відмежування зазначених вченим понять.

Д. Гудінг та Дж. Леннокс, автори тритомного видання «Людина та її світогляд», пишуть, що «якщо ми беремося визначати цінність людства, то ми повинні почати зі з'ясування цінності кожного індивідуума, який є складовою людства. Держави й народи в певному сенсі є особистісними утвореннями. А історія дає нам надто багато прикладів того, як люди стають одержимими владою, і при цьому їх може зовсім не хвилювати бідність та спустошення, які жаждоба влади може принести сотням тисяч окремих людських істот» [2, с. 376–377].

На чому ж у такому разі ґрунтуються права кожної особистості? Згідно з теїзмом — на Богові і на Його характері. Кожна людина створена за образом і подобою Божою і звідси впливають органічні і невідчужувані від людини гідність і права. Погано поводитися з людиною — означає погано ставитися до її Творця: «Хто проливає кров людини, того кров буде пролита людиною; бо на подобу Божу створено людину» (Буття 9:6); «Хто пригнічує убогого, той його Творця зневажає» (Прип. 14:31). (На наше переконання, це складові християнського світогляду, які мають наповнювати зміст діяльності держави і зміст права.)

Однак атеїсти повинні відкинути таке обґрунтування прав людини і шукати їх основу у чомусь іншому. Хто ж, за атеїстичним підходом, дає людині її права? Гуманіст С. Кук каже: «Людині дає права не Бог, а суспільство». Ця теорія, на думку дослідників, виявляється адекватною тоді, коли держави діють мудро. Однак історія і сучасність свідчать про те, що вони часто діють нерозумно. І в такі часи постає питання: чи є держави та уряди вищим і абсолютним авторитетом? Чи можуть вони вирішувати, яка людина чи яка етнічна група має право на життя, а якої групи чи людини слід позбутися? Чи є держава вищим джерелом закону в цілому, чи існують закони, які стоять над державою і встановлюють характер реалізації державою своєї влади? [2, с. 376–377].

Християнство протягом останніх двох тисячоліть виправдало мідрість і стійкість своїх ідеалів.

В. Яременко зауважує, що людина створена Богом для своєї слави, вільного і гідного життя. І ця людина, незалежно від свого світогляду, не буде підкорятися штучним законам і тим обмеженням, якими б вони не були, якщо вони не відповідають суті цієї людини. Докорінні зміни, які сьогодні відбулися у суспільній свідомості людини, у державі, у суспільстві, безумовно, потребують докорінних революційних змін. Тому існуюче законодавство має бути приведенне до того, як вони стикуються із Законом Божим, з Біблією [13, с. 47–48].

О. Костенко пише, що те, як люди будуть застосовувати закон, залежить від стану їх волі і свідомості. Цей стан визначається соціальною культурою людей, під якою слід розуміти міру узгодженості їх волі і свідомості із природними законами соціального життя, від їх ідеології, адже яка ідеологія, таке і застосування. Зокрема, протиприродні правові уявлення, тобто такі, що суперечать законам природного права, породжують у людей так званий комплекс сваволі та ілюзій, який проявляється у вигляді зловживання при застосуванні законодавства [14, с. 88].

Аналізуючи чинне законодавство, можна спостерігати, що чисельні християнські настанови знайшли своє відображення у Конституції України: людина як вінець Божого творіння визнається найвищою соціальною цінністю у державі; гарантується захист невід'ємних, природних прав людини, різні галузі права відображають 10 заповідей тощо. Водночас чисельні моральні цінності та ідеали, що сповідуються християнством і які є частиною нашої національної самобутності, залишаються цінними лише в межах цього світогляду. Тому, як висновок, слід особливо наголосити на ключовій ролі християнства у формуванні морально здорового світогляду як суспільства, так і окремої особи, в усвідомленні цінності людини та її невідчужуваних прав і свобод, власне, це шлях до виходу суспільства з моральної кризи.

Список використаних джерел

1. Конституція України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (у ред. від 6 жовтня 2013р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80/page>.
2. Гудінг Д. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі / Д. Гудінг, Дж. Леннокс ; пер. з рос. — К. : УБТ, 2007. — Т. 1. — 416 с.
3. Про текст військової присяги : Постанова Верховної Ради України від 6 грудня 1991 р. № 1936-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 13.
4. Римаренко Ю. І. Свобода світогляду і віросповідання / Ю. І. Римаренко // Приватне життя і поліція. — К., 2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pidruchniki.ws/15840720/pravo/privatne_zhittya_i_politsiya_-_rimarenko_yu_i.
5. Шинкарук В. І. Світогляд / В. І. Шинкарук // Українська радянська енциклопедія. — Вид. 2-ге. — К. : Укр. рад. енциклопедія, 1983. — Т. 10. — 543 с.
6. Культурологія : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, А. Ю. Кондратюк [та ін.] ; за ред. Т. Б. Гриценко. — 2-ге вид. — К. : Центр учбової літ-ри, 2009. — 392 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.textbooks.net.ua/content/category/44/66/50/>.
7. Невечера С. Основи християнської етики і моралі / С. Невечера, Я. Артеменко // Тижневик МВС України «Іменем закону». — 2009. — № 48 (5692) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1174470687>.
8. Що таке християнський світогляд? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gotquestions.org/Ukrainian/Ukrainian-Christian-worldview.html>.
9. Турчинов А. Свидетельство: художественно-документальная повесть : эссе / А. Турчинов. — К. : Криница, 2006. — 288 с.
10. Мелина Л. Нравственное действие христианина / Л. Мелина ; пер. с итал. Г. Вдовиной. — М. : Христианская Россия, 2007. — 333 с.
11. Релігієзнавство: конспект лекцій. — Одеса : ОДАХ, 2006. — 57 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.readbookz.com/book/164/4844.html>.
12. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму / О. М. Костенко // Социальная научная сеть [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.science-community.org/ru/node/1390>.
13. Яременко В. Бог визначив роль і місце церкви в суспільстві / В. Яременко // Церква і політика: від президентських виборів 2004 року до парламентських виборів 2006 року : матеріали Круглого столу 17–18 лютого 2005 р. / упоряд. А. Колодний та Л. Пилипович. — К., 2005. — С. 47–48.
14. Костенко О. М. Конституція і ідеологія: проблема співвідношення / О. М. Костенко // Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики : зб. наук. ст. — К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — С. 87–93.

Львова О. Л. Людина як найвища соціальна цінність (через призму християнського світогляду та реальності)

У статті звертається увага на актуальність досліджуваної теми з огляду на останні сумні революційні події в Україні, під час яких вищими посадовими особами держави фактично нівелювалися права людини та цінність людського життя. Визначальна роль у цьому належить світогляду, який формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства, пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних та інших поглядів. Підкреслюється ключова роль саме християнського світогляду як шляху до виходу суспільства з моральної кризи.

Ключові слова: життя, мораль, права людини, світогляд, християнство, цінність.

Львова Е. Л. Человек как высшая социальная ценность (через призму христианского мировоззрения и реальности)

В статье обращается внимание на актуальность исследуемой темы, учитывая последние печальные революционные события в Украине, во время которых высшими должностными лицами государства фактически нивелировались права человека и ценность человеческой жизни. Определяющая роль в этом принадлежит мировоззрению, которое формируется в результате практического освоения духовной культуры общества, господствующих в нем политических, нравственных, эстетических, правовых, религиозных и иных взглядов. Подчеркивается ключевая роль именно христианского мировоззрения как путь к выходу общества из морального кризиса.

Ключевые слова: жизнь, мораль, права человека, мировоззрение, христианство, ценность.

Lyova O. Human being as the highest social value (through the prism of the Christian worldview and reality)

The article draws attention to the relevance of the research topics considering the recent sad revolutionary events in Ukraine, during which senior officials of the state practically leveled human rights and the value of human life. The determining role in this belongs to the worldview, which forms as a result of practical development of the spiritual culture of the society, of lords in it political, moral, aesthetic, legal, religious and other views. Emphasize the key role of the Christian worldview as a way out of the company of a moral crisis.

Key words: life, moral, human rights, worldview, Christianity, values.

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Перехід до нового рівня світоглядної культури третього тисячоліття є досить складним процесом. Починається він із групи людей, які є носіями нової світоглядної культури, що викликає у їхніх душах відповідний резонанс. В умовах поширення у суспільстві інших цінностей цей резонанс можливий саме в людей, у яких ці цінності мають високий духовний вимір, і при виникненні соціальної необхідності такі люди активізуються, відчуваючи моральну відповідальність за своє суспільство, державу.

Кожна людина потенційно є охоронцем і творцем культури. Остання живе або помирає завдяки людині, і людина відповідальна за неї. Будь-який людський крок, вчинок, проголошене слово, з одного боку, створює, а з другого — наслідує соціокультурні взірці, що є актом існування культури. Все, що робиться, робиться так чи інакше у контексті існуючих взірців, а все, що зроблене, висловлене, записане, стало минулим, у свою чергу, входить в універсум культури, набуває функцій взірця і визначає певною мірою подальше життя людей [1, с. 232–233].

Кожна епоха, кожне соціальне утворення, що займають своє місце на різних етапах розвитку суспільної культури, створюють власні моделі суспільних відносин, свої суспільні ідеали, яким надається важливе загальнолюдське значення [2, с. 141].

Світогляд є формою суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття і діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення у ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість перебігу подій у світі, про сенс людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів. Світогляд формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства (науки, літератури, мистецтва), пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних (або атеїстичних), філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів — громадянських, моральних, естетичних тощо, на які спираються віра й переконаність у реальності відповідних громадянських, моральних, естетичних і пізнавальних ідеалів, надія на їх здійснення [3, с. 299].